

ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Лемко Галина Іванівна,

к.пед.н., доцент

Філіпова Романа Олегівна,

студентка

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

halyna.lemko@pnu.edu.ua

rfilepova30@gmail.com

Анотація: у статті міститься аналіз проблеми лідерства у сучасній психолого-педагогічній літературі, висвітлення її теоретичних аспектів, окреслення проблеми виховання лідерських якостей старшокласників та характеристика практичної діяльності Долинської районної школи лідерів.

Ключові слова: лідер, виховання, якості, старшокласники, школа лідерів.

Складні події в Україні показали вагомість і значну цінність кожної особистості та її роль у суспільно-історичних перемінах. На сьогоднішній день найважливішою ідеєю є успішне майбуття наших дітей. Під час соціальних потрясінь найширше проявляється увесь існуючий потенціал особистості. Тому виховання лідерських якостей учнів є надзвичайно актуальним завданням закладів освіти та закладів позашкільної освіти.

Законом України «Про освіту» визначено, що позашкільна освіта являється вагомою складовою системи освіти, мета якої полягає у розвитку здібностей дітей і молоді у галузі освіти, науки, технічної та іншої творчості, культури, набуття ними первинних фахових знань, вмінь і навичок, які необхідні для їхньої соціалізації, самореалізації та/або фахової діяльності [4].

До проблеми виховання й розвитку підростаючого покоління в системі позашкільної діяльності зверталися видатні вчені й педагоги (П. Блонський, А. Макаренко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський,

С. Шацький та ін.), відомі психологи й філософи (І. Бех, І. Катарський, Г. Костюк, В. Шинкарук та ін.).

Питання лідерства вивчало багато науковців і трактували вони це поняття по різному. Наприклад, Б. Паригін пояснює лідерство як один з процесів організації та управління малої соціальної групи, який сприяє досягненню групових цілей в оптимальний термін і з оптимальним ефектом. На його думку, лідерство за своєю природою є результатом як об'єктивних (інтереси, мета, потреби і завдання групи в конкретній ситуації), так і суб'єктивних (індивідуально–особистісних характеристик людини) чинників [9, с.12]. Н. Жеребова вказує, що лідер – це член групи, який виявляється під час взаємодії її членів чи організовує їх навколо себе, коли його норми та ціннісні орієнтації узгоджені з груповими і сприяють організації й управлінню цією групою в ході досягнення групових цілей [3, с.60]. Інакше інтерпретує це поняття А. Єршов, який розуміє лідера як члена групи, який має необхідні організаторські здібності, займає центральне положення у структурі міжособистісних відносин і спонукає своїм прикладом, організацією й управлінням групою до досягнення групових цілей найкращим засобом [2, с.7]. Р. Кричевський, Б. Паригін, Л. Уманський [7; 9; 10], вивчаючи питання лідерства, стверджують, що лідерство – одна з форм суспільної активності особистості в групі. Лідируюча особистість завжди займає активну життєву позицію, вона авторитетна для членів групи, з нею вони ідентифікуються.

Науковці часто підкреслювали, що лідерам властиві своєрідні риси, які забезпечують здатність впливати на інших. У науці існує чимало підходів і класифікацій, які мають на меті визначити саме ті якості, які найбільше притаманні для лідера. Цікавим є той факт, що перераховування різними науковцями якостей часто являються не те, що не подібними, а навіть супротивними. Пояснюється це багатогранністю феномену лідерства. Під час аналізу лідерства як однієї із загальних якостей у відношенні підструктур було з'ясовано, з однієї сторони, різноманітність типів лідерства, що відносяться до кожної ділянки життєдіяльності угруповання, кожної його

підструктури. Лідерство постає лише на визначенім ґрунті активності різноманітних галузей колективної життєдіяльності. З іншої сторони – найчастіше в особистості можуть поєднуватися різні види лідерства. Тому слід зазначити, що керівник групи завжди являється лідером, але лідер – не завжди організатор. Поняття «лідерство» значно ширше, ніж організаторська діяльність. Організаторська діяльність – це практична діяльність з керівництва людьми, узгодження їх спільних дій і управління їх діяльністю [6, с.54]. Крім лідерів-організаторів у групах функціонують лідери-ініціатори, лідери-натхненники, лідери-генератори емоційного настрою, лідери-ерудити, лідери-умільці та ін.

Типологія лідерства, яка зустрічається у працях послідовників школи Л. Уманського [11, с.43], передбачає шість видів лідерства: організаційне, професійно-ділове, інтелектуальне, емоційне, вольове, за спрямованістю.

Більш інструментальною вважається диференціація лідерства, яку подав Б. Паригін, виокремивши три чітких її критерії – за стилем, характером і змістом діяльності [8, с.41]. За критерієм «стиль» автор виділив лідерів авторитарних і демократичних, за «характером діяльності» – постійних й ситуативних, за «змістом діяльності» – програмістів і виконавців.

Науковець Н. Шеванзін описує такі типи лідерства за мотивацією: інструментальний (орієнтація на завдання) та експресивний (емоційний, орієнтація на відносини членів групи), при цьому автор стверджує, що чоловіки переважно належать до інструментальних лідерів, а жінки – до експресивних лідерів [12, с.61].

Крім поданої класифікації за сферами життєдіяльності групи, необхідно розрізняти лідерство офіційне і неофіційне, номінальне і фактичне, загальне і функціональне [9; 10].

Теперішнє суспільство потребує лідерів сучасної формації. Це мають бути особи компетентні та відповідальні. Тому слід знаходити і підтримувати осіб, які мають організаторські здібності, прагнуть виконувати соціально значущі

справи, можуть витрачати свою енергію та здібності заради інших й усвідомлюють себе потенційним лідером,.

Складно визначити найвагоміші лідерські якості в індивіда, які проявляються у різних лідерів по-різному. Залежать вони від рис характеру та особливості діяльності. Такі якості можна розділити на чотири основні групи:

- до когнітивно-емоційних якостей відносять: когнітивний, емоційний та соціальний інтелект особистості;

- до якостей морально-вольових належать: рівень морального розвитку, спрямованість на успіх, цінності особистості;

- до соціально-комунікативних якостей припадають: комунікативні та організаційні здібності, емпатія, вміння налагоджувати взаєморозуміння, відкритість новому соціальному досвіду;

- до індивідуально-парадоксальних якостей науковці зараховують такі риси особистості, які дають можливість «досягати більшого й формувати неповторний лідерський стиль» [2].

Будь-яка з даних груп якостей може виражатись більше чи менше в залежності від особливостей лідера. Однак, тільки гармонійне поєднання всіх груп якостей надає можливість лідеру виконувати покладені обов'язки найбільш ефективно: вести за собою інших, планувати діяльність, надихати послідовників, генерувати ідеї, візуалізувати майбутнє та інше.

Дитячий лідерський рух тепер – це погляд у майбутнє. Тому, що він являється одним із важливих та дієвих інститутів соціалізації особистості, що впливає на реалізацію інтересів, ініціативу, забезпечує спроможність самостійно приймати рішення, сприяє розвитку й удосконаленню здібностей. І такий багаж компетентностей є основою для щасливого та успішного дорослого життя. Діти-лідери є генераторами багатьох важливих ідей, ініціатив та проєктів.

Позашкільна освіта України, як інституція соціального виховання, має давні традиції і значний досвід. На теперішній час позашкільна освіта, враховуючи міжнародний досвід і загальні освітні тенденції, інтенсивно

розвивається, зважаючи на потреби дітей та відповідаючи запитам їхніх батьків, інтересам суспільства та зберігає в той же час національну специфіку.

Законом України «Про позашкільну освіту» сформульовано соціально-реабілітаційний напрямок позашкільної освіти, який повинен забезпечувати розвиток інтересів і соціальне становлення, здібностей, запитів у самореалізації школярів, їхню підготовку до ініціативної професійної і суспільної діяльності, організації їх змістовного дозвілля та відпочинку. Однак, враховуючи нормативне визначення і реальний стан практики, його зміст є соціально-педагогічним. До соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти належать: клуби спілкування, школи лідерів клуби старшокласників, об'єднання учнівського самоврядування, творчі об'єднання для дітей з особливими потребами євроклуби тощо [5].

У позашкільній освіті необхідною для становлення лідера, формування і розвитку лідерських якостей стає школа лідерів, де старшокласники набувають необхідних знань, тут в учнів виховують віру в себе, формують певні якості для ефективного лідерства та навчають організаторській роботі. Заняття в школі лідерів проходять за програмою, мета якої є: розвиток психологічної культури учнів, опанування учнями навичок самоаналізу і саморозуміння, розуміння почуттів і мотивів поведінки тих, хто оточує, вміння робити вибір і брати на себе відповідальність; розкриття і розвиток здібностей учнів; навчання вміння знаходити вихід у скрутних обставинах, долати блокуючи неприємні почуття і власну невпевненість; підготовка до свідомої активної участі в громадянському житті школи, міста, держави.

Програма занять школи лідерів передбачає різноманітні форми роботи: бесіди, дискусії, рольові та організаційно-діяльнісні ігри, тренінги, вправи, творчі завдання, розробку і захист проєктів, програм тощо. Реалізація цієї програми стане більш успішною, коли набуті лідерами знання, навички та вміння знайдуть застосування у практичній діяльності.

На Прикарпатті одним з осередків формування лідерів, їхнього організаторського мислення, інтуїції та організаційного експромту – є постійно

діюча дитяча організація «Долинська районна школа лідерів». Даний проєкт був започаткований у 2008 році при Будинку дитячої та юнацької творчості м. Долини.

Метою проєкту районної школи лідерів є «формування активних лідерів учнівського самоврядування з глибоко усвідомленою громадянською позицією, почуттям відповідальності, здатних до самоаналізу і самовиховання; формування характерів, світогляду і самостійності молодих людей; сприяння розвитку особи; формування навиків цивілізованого спілкування, лідерства і партнерства» [1].

Учасниками школи лідерів є лідери органів учнівського самоврядування шкіл Долинської ОТГ віком від 14 до 18 років (по одному представникові від школи).

Школа лідерів функціонує задля підвищення духовно-етичного, інтелектуального, творчого потенціалу молодого покоління; активізації й удосконалення індивідуального досвіду кожного учасника; розвитку творчої і соціальної ініціативи молоді, високого рівня соціально-комунікативних здібностей учнів; засвоєння методів організаторської роботи, прийомів ефективного спілкування та взаємодії; уміння вести дискусію, публічно виступати, покращуючи навики і набуваючи упевненості; вміння володіти собою, приймати і виконувати правові і моральні зобов'язання; появи інтересу до соціально-значимої лідерської діяльності в рамках школи і в соціумі; об'єднання підлітків в процесі організації спільних соціально значимих справ; участі в роботі учнівського самоврядування і реалізації проєктів; самореалізації учасників проєкту.

Основними завдання Школи лідерів є:

- сприяння підвищенню самостійності учнівського самоврядування в плануванні, організації та аналізі повсякденної діяльності;
- створення умов для самовизначення і самореалізації особистості;
- сприяння глибокому розумінню змісту поняття «лідер»;
- виявлення та розвиток основних лідерських якостей, навичок та вмінь;

- виховання відповідальності, свідомої самооцінки, дисципліни, вміння керувати собою;
- формування вміння відстоювати свою точку зору, терпимості до іншої точки зору, права на особисте судження, спілкування старшокласників в демократичному середовищі;
- розширення особистих контактів, пошук нових друзів, однодумців;
- налагодження співпраці з органами місцевого самоврядування з метою підвищення ефективності роботи учнівського самоврядування;
- формування правової свідомості;
- вироблення навичок і потреб активної правомірної поведінки;
- сприяння свідомій мотивації до потреб здорового способу життя;
- створення передумов для виникнення середовища ділових цивілізованих, патріотично налаштованих людей в українському суспільстві [1].

Заняття з лідерським активом поєднують різноманітні форми роботи: ділові зустрічі, рольові ігри, ігри на увагу, лідерські форуми, лідерські змагання, тренінгові заняття, практичні лабораторії, психологічні вправи, практичні вправи, хвилинки змагань, розважальні ігрові компоненти, вправи на самостійне вивчення, організаційно-навчальні практикуми, майстер-класи тощо. Кожен з лідерів має право на власну думку, на творчу ініціативу, на потребу до самовдосконалення.

Отож, у роботі позашкільних навчальних закладів, зокрема у школах лідерів є суттєвий потенціал щодо формування системи цінностей особистості та її лідерських якостей.

Список літератури

1. Долинська районна школа лідерів. http://dbdiut.at.ua/index/shkola_lideriv/0-25
2. Ершов А. Психология соактивности людей. СПб.: Знание, 1992. 32 с.
3. Жеребова Н. К вопросу о механизме выдвижения лидеров в студенческих группах. Сб. “Личность и группа”: Уч. зап. ЛГПИ им. А. Герцена: Т. 468, Л., 1971. 74 с.
4. Закон України про освіту. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

5. Закон України «Про позашкільну освіту». <https://osvita.ua/legislation/law/2241/>
6. Концепція національної системи виховання. Київ: Освіта, 1994.
7. Кричевский Р., Рыжак М. Психология руководства и лидерства в спортивном коллективе. М.: Изд-во МГУ, 1985. 223 с.
8. Парыгин Б. Руководство и лидерство. Л.: Ленингр. Гос. пед. инс. им. А. Герцина, 1973. 143 с.
9. Парыгин Б. Регуляция социально-психологического климата трудового коллектива. Л.: «Наука», 1986. 16 с.
10. Уманский Л., Мангутов И. Организатор и организаторская деятельность Л.: Изд-во Ленингр. универ., 1975. 312 с.
11. Уманский Л. Организаторские способности и их развитие. М.: 1967. 189 с.
12. Шеванзин Н. Социальная психология в образовании. М., 1995. 430 с.